

хозяйство носителей салтовской культуры в лесостепной зоне / С. А. Горбаненко, В. В. Колода. – К.: ИА НАН Украины, 2010. – 216 с.; та ін.

7. Горбаненко С.А. Землеробство давніх слов'ян (кінець I тис. до н. е. – I тис. н. е.) / С. А. Горбаненко, Г. О. Пашкевич. – К.: Академперіодика, 2010. – 316 с.

8. Див. зокр.: Абашина Н.С. Землеробство і тваринництво у населення Середнього Подніпров'я за матеріалами київської культури / Н. С. Абашина // Старожитності I тис. н. е. на території України. – К., 2003. – С. 8–13; Вакуленко Л.В. Землеробство як економічна основа господарства прикарпатського населення в III–IV ст. н.е. / Л. В. Вакуленко // Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали. – К., 2004. – С. 189–214.

9. Горбаненко С.А. Сільське господарство слов'ян другої половини I тис. н. е. (за матеріалами Лівобережжя Дніпра) / С. А. Горбаненко // Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали. – К., 2004. – С. 301–314.

В.А. Іващенко

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНЬСЬКОМУ СЕЛІ (1917 – 1921 РР.)

Проаналізовано історіографію податкової політики в українському селі у 1917–1921 рр. Висвітлено динаміку вивчення податкової політики в українському селі сучасними українськими науковцями. Сучасну історіографію податкової політики розділено за хронологією, виокремлено періоди. У кожному періоді згруповано науковий доробок за тематичним принципом.

Ключові слова: податкова політика, українське село, сучасна історіографія, українські історики.

In the presented article an author decides on historiography of tax policy in the Ukrainian village in 1917 – 1921. In it the dynamics of study of tax policy is reflected in the Ukrainian village by the modern Ukrainian research workers. An author divides modern historiography of tax policy after chronology, selecting separate periods. In every period, grouping of scientific works is carried out on thematic principle.

Key words: tax policy, Ukrainian village, modern historiography, Ukrainian historians.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. розпочинається новітній період національного відродження, що характеризується усуненням політичної цензури, відкриттям доступу до історичних джерел із різних періодів історії України, насамперед Української революції 1917 – 1921 рр. Зникнення перешкод відкрило сучасним історикам широкі перспективи у вивченні податкової політики в українському селі, оскільки питання діяльності урядів Центральної Ради, Директорії, Гетьманату досі замовчувалося, що було зумовлено політичною системою СРСР та «шкідливістю» тем дослідження. З огляду на ці обставини актуальність вивчення сучасної історіографії податкової політики в українському селі 1917 – 1921 рр. є незаперечною.

Автор статті ставить за мету проаналізувати сучасну українську історіографію податкової політики в українському селі (1917 – 1921 рр.)

У сучасній історіографії податкова політика української революції представлена значно ширше, ніж у попередні періоди. Побіжно або безпосередньо вона вивчається на сторінках монографій, дисертацій, узагальнювальних та енциклопедичних видань, навчально-методичної та довідникової літератури.

Податкова політика національних урядів в українському селі у 1917 – 1921 рр. зрідка розглядається у контексті загальної історії України, дослідженнях з внутрішньої та економічної політики державних утворень зазначеного періоду, аграрних відносин та продовольчої політики. Передусім це праці В. Семенка [1], В. Сергійчука [2]. У своїх студиях вони висвітлювали загальні тенденції в історії України доби революції. Однак податкову політику національних урядів в українському селі у них практично не відображено. В окремих дослідженнях мова йде про урядову діяльність, наприклад, у роботі Р. Симоненка [3]. Окремі сюжети, що стосуються податкової політики національних урядів в українському селі, опосередковано представлено в дисертаціях О. Кудлай [4], І. Лебедевої [5], Т. Харченко [6], В. Яблонського [7], С. Мякоти [8]. Крізь призму аналізу революційних подій 1917 – 1921 рр. в Україні податкову політику національних урядів в українському селі відображено у монографіях та публікаціях В. Солдатенка [9; 10], С. Кульницького [11], О. Копиленка [12; 13], В. Верстюка [14], О. Мироненка [15], О. Реєнта [16], Ф. Турченка [17], О. Атоян [18].

Наступну групу досліджень в історіографії податкової політики національних урядів в українському селі періоду революції 1917 – 1920 рр. становлять праці з аграрної історії. Характеризуючи дослідження, які стосуються нашої теми, доцільно розподілити їх на дві підгрупи: дослідження з аграрної політики українських урядів, від якої певною мірою залежала можливість селян сплачувати податки, та з історії безпосередньо українського селянства, його економічного й соціального становища та збройної боротьби.

Перша група робіт, на наш погляд, є чисельнішою. Зокрема, вона представлена працями П. Панченка [19], О. Мороза [20], І. Хміля [21], В. Сажка [22], В. Лозового [23–25] та інших дослідників.

У 2007 р. вийшла у світ колективна монографія Н.Ковальової, С. Корновенка, Б. Малиновського, О.Михайлюка та А. Морозова [26]. Крім аграрного законодавства та нововведень в аграрній сфері, авторами проаналізовано фіскальну діяльність на селі за часів Гетьмана П. Скоропадського та примусові здачі хліба за часів Директорії УНР [26, 124–125, 140–142].

Друга підгрупа – це роботи, в яких розкрито ставлення селянства до республіканських урядів, Гетьманату. Так, В. Волковинським [27], П.Захарченком [28] проаналізовано аграрну політику та фіскальні заходи української влади на селі. Тісно пов'язані з нашою тематикою і дослідження з продовольчої політики, оскільки в них часто йдеться про реквізиційну діяльність української влади й примусову здачу населенням продовольства. У цьому плані цікавою є праця В. Борисова, А.Чернобаєва [28]. Селянському повстанському руху, його причинам, перебігу і наслідкам присвячено дисертацію І. Куташева [30]. Опосередковано окремі елементи податкової політики національних урядів в українському селі проаналізовано у дисертації Б. Малиновського [31]. Аналізуючи внутрішню та аграрну політику австро-німецьких окупаційних військ, дослідник приділив увагу фіскальній діяльності та спільним каральним експедиціям з військами Центральної Ради, а згодом Гетьмана. О. Тимошук [32]

порушував питання про розподіл повноважень у сфері внутрішньої політики між державною адміністрацією УНР і Української Держави та командуванням військ Центральної Держави. Також він намагався визначити місце австро-німецьких військ у системі органів влади УНР, Української Держави, характеризуючи їх діяльність.

Останнім, однак, найменш популярним напрямом в історіографії нашої теми серед науковців, є дослідження з фінансової політики. Одними з перших праць щодо податкової політики періоду революції стали студії Н. Нечай [33]. У них чи не вперше було розглянуто діяльність української влади у царині податків. Згодом цей напрям досліджень був підтриманий іншими науковцями. У 2000 р. була захищена дисертація П. Гай-Нижника [34]. Автор, досліджуючи фінансову політику, значну увагу приділив і податкам як запоруці фінансової стабільності держави. Аналізуючи податкову політику, він чомусь обмежився лише законодавчою сферою, вивчаючи запровадження нових податків та акцизів, практично не торкаючись проблеми оподаткування земель. Недостатньо уваги податковій політиці в аграрному секторі економіки П. Гай-Нижник приділив у своїй монографії [35]. Зазначимо, що П. Гай-Нижник, досліджуючи податкову політику за часів Центральної Ради, Гетьманату та УРСР, обходить увагою податкову політику Директорії УНР. Окремі аспекти податкової політики Центральної Ради представлено в його статті та докторській дисертації [36; 37]. Однак і у цих дослідженнях податковій політиці в аграрному секторі економіки України приділено мало уваги.

У 2000 – 2009 рр. серед українських науковців спостерігається дещо активніше дослідження податкової політики українських урядів загалом та податкового законодавства зокрема. В Ірпіні у 2004 р. виходить колективна праця «Історія оподаткування» [38], в якій розглянуто еволюцію податкової системи у різні періоди історії України. Особливо цікавим для нас є дослідження В. Жвалюка [39]. Хоча його робота стосується податкових органів Російської імперії, однак вона є дуже цінною, оскільки податкова система, яка працювала у період 1917 – 1920 рр., лишалася незмінною з імперських часів.

Суттєвий внесок у наукову розробку теми, що нами досліджується, здійснили вчені-юристи – Ю.Тлушак [40; 41] та В. Юрченко [42]. У своїх публікаціях і дисертаціях вони вивчили законодавче регулювання податкової політики у період Української революції.

Отже, аналіз історіографії періоду 1991–2010 рр. свідчить про недостатнє висвітлення в історичній науці питань, пов'язаних зі здійсненням урядами Центральної Ради, Гетьманату, Директорії податкової політики в українському селі. Загалом роботи сучасних українських дослідників містять багатий фактологічний матеріал з історії революції й інших суміжних проблем. Однак серед них відсутнє комплексне дослідження податкової політики в українському селі у 1917 – 1920 рр., яке б вивчало фінансові заходи, їх еволюцію, сприйняття селянством податкової політики національних урядів та їх союзників.

- українізму в 1917–1920 рр. / В. І. Сергійчик. – К., 1999.
3. Симоненко Р. Г. Нариси історії виконавчої влади в Україні 1917–1918 р. / Гол. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2000.
4. Кудлай О.Б. Центральна Рада – Тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень – жовтень 1917 р.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Кудлай Олександра Борисівна. – К., 1997.
5. Левицький К. Великий Зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / К. Левицький. – Львів., 1931.
6. Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень – грудень 1918 р.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Харченко Тетяна Олександрівна. – Полтава, 2000.
7. Яблонський В. М. Директорія УНР. Формування засад Української Державності в 1918–1920 рр. : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Яблонський Василь Миколайович. – К., 1998.
8. Мякота С.В. Економічна політика уряду Української Держави (травень – грудень 1918 р.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Мякота Світлана Євгенівна. – Х., 2002.
9. Солдатенко В. Українська революція (концепція та історіографія (1918–1920 рр.)) / В. Солдатенко. – К.: Просвіта, 1999.
10. Солдатенко В. Ф. Українська революція : історичний нарис / В. Солдатенко. – К., 1999.
11. Кульчицький С. В. Нотатки про українські революції / С. В. Кульчицький. – К., 2001.
12. Копиленко О. Л. Держава і право України 1917–1920 рр. / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
13. Копиленко О. Л. „Сто днів” Центральної Ради / О. Л. Копиленко. – К., 1992.
14. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. / В. Ф. Верстюк. – К., 1997.
15. Мироненко О.М. Світоч української держави: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради / О. М. Мироненко. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Акад. правових наук України. – К., 1995.
16. Ресніт О. П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні і економічні зміни 1917–1920 рр. / О.П. Ресніт. – К., 1996.
17. Турченко Ф. Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.). Історичні нариси / Ф. Г. Турченко. – К., 2003.
18. Атоян О. Н. В конфликте с государством: крестьянское правосознание на Украине 1917–1919 гг. / О. Н. Атоян. – Луганськ., 2003.
19. Панченко П. П. Сторінки історії України (Українське село) / П. П. Панченко. – К., 1995.
20. Мороз О. Українське селянство першої половини XX ст. Трагедія і героїзм / О. Мороз, С. Злупко. – Львів., 1997.
21. Хміль І. В. Аграрна революція в Україні березень 1917 – квітень 1918 рр. / І. В. Хміль. – К., 2000.
22. Сажко В. В. Аграрне питання в Україні на початку XX ст. : історико-політичний аспект / В. В. Сажко. – Полтава., 2006.
23. Лозовий В. С. Аграрна політика директорії УНР і її реалізація на Поділлі (1919 р.) : навч.-метод. посіб. / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський., 2004.
24. Лозовий В. С. Внутрішня та зовнішня політика Директорії УНР (Кам'янецька доба) / В. С. Лозовий. – К. – Кам'янець-Подільський., 2005.
25. Лозовий В.С. Кам'янецька доба Директорії УНР (червень – листопад 1919 р.) : дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Лозовий Віталій Станіславович. – К., 1998.
26. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917–1921 рр.) / Н. А. Ковальова., С. В. Корновенко, Б. В. Малиновський, О. В. Михайлюк, А. Г. Морозов. – Черкаси., 2007.
27. Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність

1. Семенко В. І. Історія Східної України: Поновлення кайданів (1917–1922 рр.) / В. І. Семенко. – Х., 1995.
2. Сергійчик В. І. Українська соборність: відродження

- / В. Волковинський. – К., 1994.
28. Захарченко П. У поході за волею / П. Захарченко, Н. Землюліна, О. Нестеров. – К., 2000.
29. Борисов В. И. Хлеб, война, революция: Продовольственная политика на Юге России в период Первой мировой войны и революции (1914–1918) / В. И. Борисов, А. А. Чернобаев. – Луганск: Без вид., 1997.
30. Куташиев І. В. Селянський рух в Україні (березень 1917 – квітень 1918 р.) : дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Куташиев Ігор Вікторович. – К., 2002.
31. Малиновський Б. В. Аграрна політика Австро-Угорщини та Німеччини в Україні 1918 р.: дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.02 / Малиновський Борис Володимирович. – Д., 2001.
32. Тимощук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.) / О. В. Тимощук. – Х., 2000.
33. Нечай Н. В. Нариси з історії оподаткування / Н. В. Нечай. – К., 2002.
34. Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Гай-Нижник Павло Павлович. – К., 2000.
35. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, УССР (1917–1930 рр.) / П. Гай-Нижник. – К., 2006.
36. Гай-Нижник П. Теоретичні засади фінансової системи Української Держави у 1917–1919 рр. / П. Гай-Нижник // УІЖ. – 1998. – № 4. – С. 3–17.
37. Гай-Нижник П. Фінансова політика Центральної Ради та урядів Української Народної Республіки (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) : дис. ... доктора іст. наук : 07.00.01 / Гай-Нижник Павло Павлович. – К., 2008.
38. Ярошенко П. О. Історія оподаткування: навчальний посібник / П. О. Ярошенко, П. В. Мельник. – Ірпінь., 2004.
39. Жвалюк В. Р. Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.: Організаційно-правові засади діяльності / За наук. ред. проф. О. Н. Ярмиша. – К., 2001.
40. Тлуцак Ю. М. Податкові органи України на початку 1918 р. як наступних акцизних управлінь Російської імперії / Ю. М. Тлуцак // Матеріали II звітної науково-практичної конференції професорсько-викладацького та курсантського складу Кримського факультету університету внутрішніх справ. – Сімферополь., 2000. – С. 26–33.
41. Тлуцак Ю. М. Формування правової традиції у сфері оподаткування та її втілення у розбудові національної державності : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Юрій Мар'янович Тлуцак. – Сімферополь, 2004.
42. Юрченко В. М. Правове регулювання оподаткування в Україні (1917–1929 рр.) : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01. / Юрченко Володимир Миколайович. – Харків, 2004.

О.Ю. Красікова

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ВЧЕНОГО-ПРИРОДОЗНАВЦЯ ВОЛОДИМИРА КРОКОСА (1889 – 1936) (ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД)

Розглянуто літературні джерела, що висвітлюють життєвий шлях професора В.І. Крокоса. Для досягнення мети методами історичного та хронологічного аналізу здійснено дослідження періодичних видань: часописів, наукових праць, окремих статей та енциклопедій. Всі ці роботи мають значну історіографічну цінність щодо розкриття визначеної теми.

Ключові слова: історіографія, історичні дослідження, літературні джерела, біографія, професор В.І. Крокос, наукова спадщина.

There is an analysis of works of scientists dedicated to

the study of the life course professor V.I. Krokos. To achieve this goal, we have used the historical and chronological analysis and carried out research periodicals: magazines, research papers, some papers and encyclopedias. All these works have great value to the historiography of the topic of study.

Key words: historiography, historical research, literature sources, biography, professor V.I. Krokos, scientific inheritance.

26 червня 2014 р. минає 125 років від дня народження професора, доктора геологічних наук, відомого фахівця з лесово-грунтової серії України – Володимира Івановича Крокоса. Разом із вітчизняними ученими Володимиру Крокосу вдалося жити та працювати за трагічних часів нещадної страти української інтелігенції та змін, що перешкождали вільному розквіту вітчизняної наукової думки. У 30–40-х рр. XX ст. за стінами НКВС унаслідок безпідставних обвинувачень зникли кращі учені і професори: М.Г. Світальський, М.І. Безбородько, Р.Р. Виржиківський, Б.Л. Лічков, Ф.М. Полонський, К.А. Жуківський та інші. Не минула лиха доля репресій і В.І. Крокоса. Восени 1936 р. ученого викликали на допит у відповідні органи, після чого, знервований, він терміново поїхав в експедицію до м. Одеси. Однак від'їзд не врятував ученого. 28 листопада 1936 р. його дружина Єлизавета Олексіївна одержала телеграму про те, що її чоловік раптово помер. В.І. Крокосу було всього 47 років, він був сповнений сил і залишив багато розпочатих праць, яким так і не судилося втілитися в життя. Всі обставини щодо цієї події (у квартирі де зупинився учений було знайдено отруту), приховувались, навіть фахові видання не висловили співчуття [1, 89–95].

Найвну історіографію з теми дослідження умовно можна поділити на такі групи: 1) нечисленні праці, що вийшли за часів життя ученого: рецензії на наукові твори і короткі повідомлення про дослідницьку діяльність; 2) роботи, що з'явилися після загибелі професора: некрологи, біографічні статті тощо; 3) праці істориків науки, присвячені відтворенню біографії вітчизняних учених, до цієї групи ми відносимо біографічні розвідки, перша з яких датована 1975 р.

Деякі фрагменти щодо активної творчої праці Володимира Івановича ми зустріли у публікаціях С.О. Воробйова, присвяченій історії становлення Одеського сільськогосподарського інституту (ОСГІ), в якому протягом 1922 – 1926 рр. працював учений. Автор статті розповів про наукову роботу професорсько-викладацького складу ОСГІ, зокрема завідувача кабінетом мінералогії і геології В.І. Крокоса [2, 209–211].

Творча спадщина Володимира Крокоса налічує майже сто наукових праць. Це роботи в галузі ґрунтознавства, четвертинних відкладів, геології, геоморфології, палеонтології та природознавства. Професором підготовлено і видано перший підручник українською мовою «Курс палеозоології», на який академік М.Г. Світальський дав позитивну рецензію [3, 4].

Найвищим ступенем наукового доробку професора була монографія «Матеріали для характеристики четвертинних відкладів південної та північної України», над якою В.І. Крокос працював протягом довгих п'ятнадцяти років і нарешті захистив як докторську дисертацію [5]. Четвертинні дослідження на той час входили в плани держави з